

Az oktatás megindulása és demokratizálásának kezdetei 1944—45-ben Szeged-Alsóközponton

BALÁZS GYÖRGY

(*Szolnok, Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola tagozata*)

A népi demokratikus korszak legújabbkori történelmünk legizgalmasabb, legsokoldalúbb időszaka. Népünk életében olyan sorsforduló, amikor a néptömegek első ízben kapcsolódhattak be a történelem formálásába, vehették kezükbe sorsuk irányítását. A spontán létrehozott népi szervek — 1944 decemberétől a Nemzeti Bizottságok — igen fontos feladatuknak tekintették a közigazgatás, a karhatalom és a termelőmunka megszervezése mellett az oktatás biztosítását. Létfontosságúnak tartották, hogy a front elvonultával az iskolákban a tanítás mielőbb megkezdődjék.

A tanulmány megírására az az elgondolás vezérelt, hogy az eddigi publikációk mellett jelentős teret szenteljek az iskolai élet demokratizálása kezdeti lépéseinek. A forrásokat vallatva hiteles képet igyekeztem rajzolni a magyar oktatás átalakulásának nehézségeiről és jövőbe mutató eredményeiről. A téma időszerűségét, fontosságát indokolja, hogy az ilyen feldolgozások könnyebbé, világosabbá tehetik a ma emberének oktatásunk jelen helyzetének megértését, oktatási reformtörekvéseink megítélését.

A dolgozat megköveteli, hogy tisztázzuk Szeged-Alsóközpont közigazgatási, települési helyzetét. Szeged város határának e részén 1892-ben létesült közigazgatási kirendeltség, mely az évtizedek során a kb. 80 ezer kat. hold területű Szeged-Alsótanya, s különösen a központ körüli tanyák természetes központjává vált. 1944-ben a lakosság túlnyomó többsége tanyán élt. Alsóközpont 1950-ben vált önálló községgé, Mórahalom néven.

1. A község iskoláinak helyzete közvetlen a felszabadulás előtt

Az oktatás helyzetére az 1943/44-es tanévben erősen rányomta a bélyegét a háború, az egyre közeledő front. A hadi események úgy kívánták, hogy a katonai szolgálatra alkalmas tanítóknak, tanároknak be kellett vonulniuk. A horthysta kormánynak minden emberre szüksége volt ahhoz, hogy megpróbálja a szovjet katonai előrenyomulást feltartóztatni. Ebből a helyzetből adódóan a község tantestületéből is az arra alkalmas férfiakat bevonultatták frontszolgálatra. A Kiss Ferenc külterületi iskolánál tanító Dants Lászlót már 1943-ban behívták, majd őt követte Kovács Álmos és Pusztaszeri Miklós tanítók bevonultatása.¹ A kormánynak a tartalékos behívásokra tett intézkedése már az utolsó erőfeszítése volt, hogy megpróbálja a német hadvezetéssel karöltve az egyre jobban előrenyomuló szovjet csapatokat fel-

¹ Csongrád Megyei Levéltár (a továbbiakban: CSML) Szeged-alsóközpont iskolai iratai 1/1944.

tartóztatni. Ezek az erőfeszítések azonban teljesen reménytelennek bizonyultak, mert a Vörös Hadsereg katonai sikereit ekkor már lehetetlen volt feltartóztatni. Ehhez a kimerült német és magyar katonai erő a teljes tartalékos állomány bevetése esetén sem volt elegendő.

Az 1943/44-es tanévben Szeged-Alsóközponton az ún. Központi iskolában (Barmos, Dosztig kőiskola) folyt tanítás, Varga Mátyás igazgató irányításával. Ennél az iskolánál tanítottak ebben a tanévben: Dosztig Ferenc, Budai Julianna, Félegyházi Emil, Félegyházi Emilné, Páris Dezső és Serfőző Etelka nevelők.

A Központi iskolán kívül az iskolaigazgatóság területén még nyolc tanyai iskolában volt oktatás:

- Királyhalmi iskola: Czeglédi Lajos, Peözt Erzsébet
- Kiss Ferenc iskola: Pribék Valéria (Dants László helyett)
- Gróf Klebelsberg iskola: Kiss Pál és Kiss Pálné
- Kraller iskola: László István
- Lázártanyai iskola: Bokor Anna
- Mórahalmi iskola: Pusztaszeri Miklós
- Riegertanyai iskola: Kemenesi József, Langó Erzsébet
- Szent Imre iskola: Kovács Álmos

Az iskolák mellett egy óvoda tartozott az igazgatósághoz, élén Szerényi Julianna óvónővel. A községnek gazdasági iskolája is volt, Benke Ferenc igazgató vezetésével.² A tárgyaló időszakban, a források tanúsága alapján, az alsóközponti igazgatóság körzetében tehát összesen kilenc iskola és egy óvoda működött — a gazdasági iskola ugyanis nem tartozott az elemi iskola igazgatóságához — húsz fős tanerővel. Ahhoz, hogy az iskolákban a tanítás biztosítva legyen, arra volt szükség, a hiányzó pedagógusokat pótolják. Ennek érdekében a szegedi Magyar Királyi Tanfelügyelő 833/1944. számú körrendeletében akként intézkedett, hogy a nyugdíj előtt álló tanítók, tanárok nem vonulhattak nyugállományba, sőt a már nyugdíjban levőket is bevonták az oktatásba. Ily módon került sor Alsóközponton özv. Klukovits Lajosné nyugdíjas tanítónő újbóli beosztására.³ A katonai behívások — mint az látható — a szeged-alsóközponti iskolák esetében is tanerőhiányt idéztek elő, s ezt csak oly módon volt lehetséges valamelyest pótolni, hogy a nyugdíjas pedagógusokat újlag munkába állították.

A front mindjobban közeledett, és a rendkívüli viszonyokra való tekintettel a tankerületi főigazgató a tanévet, valamint az éves munkáról szóló jelentés határidejét megrövidítette.⁴

Az 1943/44-es tanévben a község központi iskolájában 193 tanuló vizsgázott sikeresen, 21 gyermek osztályismétlésre bukott. A külterületi tanyai iskolákban együttesen 450 növendék fejezte be eredményesen a tanévet, 26 tanulóknak pedig évet kellett ismételnie.⁵

Annak ellenére, hogy a front a községhez nagyon közeledett, az 1944/45-ös tanévre összesen 819 gyermek iratkozott be: a központi iskolába 230-an, a külterületi iskolákba 589-en. A tanítás meg is kezdődött, és a tantestület szeptemberig a tanév befejezése óta nem változott.⁶ Közben a Vörös Hadsereg katonai alakulatai 1944 szeptemberében átlépték a magyar határt. Városaink közül elsőként Makó szabadult fel szeptember 26-án. Makó felszabadítását megelőzően a Magyar Királyi

² CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 29/1944. sz.

³ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 78/1944. sz.

⁴ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 128/1944. sz.

⁵ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 163/1944. sz.

⁶ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 171/1944. sz.

Tanfelügyelőség a 2613/144. sz. utasításában a tanítást 1944. szeptember 23-án azonnali hatállyal beszüntette. Ugyanezen utasítás értelmében a tanítók, tanárok állomáshelyüket elhagyhatták, abban az esetben, ha Pécsre vagy Kaposvárra mennek és ott a polgármesternél jelentkeznek. Ezen engedély alapján az alsóközponti tantestületekből négyen távoztak el, de nem a megjelölt városokba.

Abban, hogy négy nevelő elhagyta a községet, nem kis szerepet játszott a szovjetellenes propaganda. A bolsevizmust, a szovjet rendszert a nép előtt rossz színben tüntették fel. Ebbe a propagandába az iskolákat is bevonták. Dr. Köves Sándor tanfelügyelő az igazgatóknak körlevelet adott ki, amelyben felhívta figyelmüket, hogy 1944. február 23-tól Szegeden a Klauzál Gábor gimnázium tornatermében „bolsevistaellenes” kiállítást rendeznek. A kiállítást a felnőttek 1 P-ért, a gyermekek pedig 50 fillérért tekinthették meg. A tanfelügyelő a körlevélben utasította az iskolák vezetőit, teremtsék meg a lehetőségét annak, hogy a kiállítást 7-ik osztálytól felfelé minden tanuló, és lehetőleg a szülők is nézzék meg.⁷ A kormány és a helyi hatóságok tehát az iskolák útján is igyekeztek — félvezető módon — a Szovjetunió ellen gyűlöletet kelteni a lakosságban. Ez a propaganda a munkásság, a parasztság körében nem talált oly módon talajra, hogy otthonaikat elhagyják, csupán a hivatalok vezetőire és a társadalom polgári rétegére volt hatással.

A tankerületi főigazgató 1944. szeptember 30-án 2613—1/1944. sz. alatt újabb utasítást adott ki, melyben felszólította a nevelőket, hogy akik eddig nem hagyták el szolgálati helyüket, a jövőben se távozzanak onnan. A tantestületekből ezután egyedül Páris Dezső távozott ismeretlen helyre, a többiek itthon maradtak.⁸ Ez utóbbi intézkedés kiadásának feltehetően az lehetett az oka, hogy a Dunántúlt a menekültek annyira ellepték, hogy ellátási és elhelyezési zavarok keletkeztek, s ez az ottani lakosság körében feszültséget idézett elő. Több menekültet már képtelenek voltak a Dunántúl városai, falvai befogadni.

2. A tanítás megkezdése a felszabadulás után, az új demokratikus oktatási rendszer kibontakozásának kezdeti lépései

Szegedet a Vörös Hadsereg 1944. október 11-én szabadította fel, és felszabadulása a továbbiak folyamán jelentős szerepet játszott a népi demokratikus átalakulásban. A szovjet hadsereg előnyomulásának hírére Szegedről a Tankerületi Főigazgatóság és a Tanfelügyelőség vezetősége teljes egészében, tisztviselőkarának pedig egy része a Dunántúlra menekült. A megye iskolái a felszabadulás idején így vezetés nélkül állottak. Ennek az állapotnak a megszüntetésére 1944. október 31-én Szegeden újlag megalakították a Tankerületi Főigazgatóságot, és vezetésével dr. Becker Vendelt bízták meg.

Az alakuló ülésen — amelyen az MKP politikai megbízottjaként Vass Zoltán jelent meg — fontos határozatok születtek, amelyek a demokratikus oktatás kibontakozását szolgálták. Az alakuló ülés jegyzőkönyve — melyet a főigazgatóság körzetébe tartozó felszabadult iskolához megküldtek — a következő fontos technikai és elvi utasítások betartását szögezte le:

Az első pont kimondottan Szeged város iskoláira vonatkozott.

1. „A tanítás a megkezdett keretben folyik tovább, a régi tankönyvekből. Ahol nincs elegendő tankönyv, ott a szaktanárok jegyzeteket készítenek, amit a tanulók lemásolnak.

⁷ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 58/1944. sz.

⁸ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 190/1944. sz.

Amennyiben a dolgozatfüzetek beszerzése nehézségbe ütközik, a növendékek az első időkben ívpapírt hozzanak magukkal, s arra írják a dolgozatokat.

A tantárgyak közül csak a honvédelmi ismeretek maradnak el és a leventeképzés. Minden tantárgy keretén belül ki kell domborítani a demokratikus eszméket. Ady Endre és József Attila verseit a magyar irodalom történetében megfelelő világnézetben kell ismertetni.

2. Minden iskolában annyi osztálynaplót kell vezetni, ahány osztályt összevontak egy tanterembe. Minden beírt növendéket jelentkezésekor az iskolába kell fogadni.
3. A tanítást csökkentett tanmenetek szerint kezdjük, ha ilyen nincs, azt elkészítjük és ezt az iskola vezetői felülvizsgálják és láttamozzák.
Az órameneteket láttamozás után ki kell függeszteni.
4. A tanítási célok mellett, elsősorban fontos a nevelési célok elérése. Éltrevaló, komoly, dolgozni tudó, fegyelmezett, jellemes magyar ifjúságot kell nevelnünk. A nehéz időkben megfelelő komoly magatartást kell tanúsítania.
Tartózkodjanak minden szovjetellenes megnyilatkozástól, sértegetésektől.
A rendtartás szabályai továbbra is irányadók...
A tantestület tagjait egymás iránti megértő kartársi szellem hassa át⁹ — fejeződik be a jegyzőkönyv zárszava.

Ezek a figyelemre méltó határozatok nagymértékben megszabták az alsóköz-ponti iskolák oktatásának-nevelésének is a további irányát, demokratizálódását. A tanítás szelleméről a jegyzőkönyv tanúsága szerint nem sok szó esett az alakuló ülésen, mindössze annyi, hogy „Minden tárgy keretén belül ki kell domborítani a demokratikus eszméket.” Ady Endre és József Attila költészetét pedig az új korszak nyitányának megfelelő világnézetben kell tanítani. Egy lényeges szempont a Tankerületi Főigazgatóság alakuló ülésén ezek mellett elhangzott, ami a köriratban is megfogalmazást nyert: „Tartózkodjanak minden szovjetellenes megnyilatkozástól, sértegetéstől.”

Figyelmet érdemlő a nevelési célkitűzés, amelyben feladatul szabják meg az életrevaló, dolgozni tudó, fegyelmezett, jellemes magyar ifjúság nevelését.

Szeged-Alsóközpont 1944. október 14-én szabadult fel. A szovjet hadsereg katonai parancsnoksága ebben a községben is fontos feladatának tekintette a köz-igazgatás megszervezése, a közrend biztosítása és a termelőmunka beindítása mellett a tanítás megkezdését. Az 1. sz. parancsának 3. pontja arra szólított fel, hogy „A helyi hatóságok és a polgári lakosság minden eszközzel segítse elő az iskolák ... szabályszerű működésének biztosítását.” Ennek értelmében vált lehetővé Alsóközponton is, hogy 1944. november 3-án az iskolák zárt kapui megnyíljanak a tanulóifjúság előtt.¹⁰ Ettől kezdődően, ha kisebb-nagyobb zökkenővel is, de tanítottak a község bel- és külterületi iskoláiban. Az élet normalizálásához feltétlenül hozzátartozott az iskolába járás megindulása. Amikor a gyerekeket nyugodtan el lehet indítani iskolába, az már biztos jele annak, hogy nincs lövöldözés, és a közállapotok megnyugtatóak. Az iskola gyerekekkel teli utcakép a béke szimbólumának is beillenek.^{10/a}

A tanítás kezdete a háború okozta állapotok következtében sok nehézséggel járt. Itt volt mindjárt a nevelők bérezésének a problémája. Varga Mátyás igazgató november 17-én kénytelen a Tankerületi Főigazgatósághoz fordulni, hogy gondoskodják az alábbi nevelők illetményének a folyósításáról: Varga Mátyás, Dosztig

⁹ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 219/1944. sz.

¹⁰ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 225/1944. sz.

^{10/a} Somlyai Magda: Nagy csaták után 1944—1945. Budapest. 1975. 82.

Ferenc, László István, özv. Suhajda Kálmánné, Félegyházi Emil, Félegyházi Emilné, Kemenesi József, Czeglédi Lajos, Kiss Pál, Kiss Pálné, Langó Erzsébet, Pribék Valéria, Kovács Álmos, Kovács Almosné, Kiss Ilona és Szerényi Júlia óvónő.¹¹ Ebből a névjegyzékből egyben megállapítható, hogy közvetlen a felszabadítás után ezek a pedagógusok láttak hozzá az oktatás megindításához. A tanerők illetményének biztosítása nem tekinthető az oktatás menetében mellékes intézkedésnek, mert számukra létkérdés volt a fizetés rendszeres folyósítása. Ebben az időszakban a pedagógusok fizetése — míg általános rendelkezés nem történt — Szeged-Alsóközponton is a község terhére volt megoldható. Természetesen a fizetés összege függött a község anyagi erejétől, pillanatnyi kiadásainak sokrétűségétől.

Az iskolák munkáját a fűtés lehetősége eléggé meghatározta. A Tankerületi Főigazgatóság erről a helyzetről 1944. november 28-án a 73—1/1944. sz. köriratában tájékoztatást kért. Érdeklődött, hogy az igazgatóság körzetében működő iskolák miként vannak ellátva tüzelővel. Melyiktől mennyit lehet el- vagy odaszállítani, s amennyiben a Szovjet Katonai Parancsnokság megfelelő szállítási engedélyt ad ki, úgy az igazgató tudja-e biztosítani a fuvarozó igaerőt. A források tanúbizonyosága szerint Szeged-Alsóközponton emiatt a tanítást meg lehetett kezdeni, mert az iskolák felerészben el voltak látva fűtenivalóval, a másik felét a város erdejéből fedezték, amelyet ki is fizettek, csak azideig még nem szállították be.¹² A szovjet parancsnokság ezen intézkedéseivel is nagyban hozzájárult, hogy a felszabadított területeken a helyzet mielőbb konszolidálódjon. A konszolidálódás elsősorban a lakosság feladata, illetve érdeke volt, de a szovjet hadvezetőségnek is érdekében állott, mivel a nyugodt hátrország megteremtése a további sikeres hadműveleteket elősegítette. Egyébként a szén és tűzifa hiánya a felszabadult országrészben az első időszakban nagy gondot jelentett. A nyári nagy csapatösszevonások, az őszi hadiesemények miatt a vasút nem foglalkozhatott teherszállítással. Emiatt szinte alig érkezett szén a fában amúgy is szegény alföldi megyékbe^{12/a} — köztük Csongrád megyébe is. De ebben a községben nem jelentett olyan veszélyt, hogy az oktatást ne lehetett volna megkezdeni emiatt.

Az egységes oktatási és ügyviteli rendszer kialakítása érdekében a tankerületi főigazgató 1944 novemberében újabb intézkedést adott ki, amelyben a következőket rendelte el:

„1. Kiadom az osztálybeosztási űrlapokat azzal, hogy mindkét példányát december 10-iki állapotnak megfelelően pontosan kitöltve f. év december 15-ig terjessze fel hivatalomhoz.

2. Az iskolai szünetnapok tekintetében továbbra is a Népiskolai Rendtartás 20. és 21. par-a az irányadó azzal a változással, hogy a szünetnapok közül a Miklós-nap törölendő. (A Horthy-korszakban a kormányzó névnapján az iskolákban tanítási szünet volt, s ezt most eltörölték. — B. Gy.)

3. A korábban kiadott miniszteri rendeletnek megfelelő szűkített tanmeneteket egy példányban, az órarendet két példányban minden osztályvezető tanító készítse el. Az órarendnek egy példányát az igazgató urak december 15-ig terjesszék fel hivatalunkhoz.

A tanmenetek elkészültét pedig saját hatáskörükben ellenőrizzék december 13-ig.

4. December 10-ig kérek jelentést az alábbi három pontra:

a. Név szerint felsorolva, kik azok a nevelők, akik képesítéssel, s kik azok, akik oklevél nélkül tanítanak.

¹¹ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 226/1944. sz.

¹² CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 226-1/1944. sz.

^{12/a} Somlyai Magda 1975. 88.

- b. Új tanerők beállítása szükséges-e, és ha igen, hány fő? (A külterületen az iskola pontos megjelölésével.)
- c. Fűtőanyaggal el van-e látva az iskola?

5. Felhívom az igazgató urak figyelmét a V. K. M. f. év április 9-én kiadott 81.325/1944. VII. sz. rendeletére, amely a papírral való takarékoskodást írja elő. Az igazgató urak a legszigorúbban tartásuk szem előtt a takarékosági szempontokat. Rövidebb felterjesztés 1/4 ív papíron eszközöljék, a kérvények 1/2 ív papíron is beadhatók.

6. A jövőben a hivatalos felterjesztéseket az ügyvitel egységesítése és az ügyiratok áttekinthetősége végett, minden esetben a mellékelt „minta” szerint készítsék el az igazgató urak. A minta külső formáságainak szigorú szemmel tartása mellett feltétlenül törekedni kell a tömör, minél rövidebb, világos stílusra.

Végül felhívom az igazgató urak figyelmét a határidők mindenkor pontos betartására.”¹³

A tanítás egységesítésére az eddig felsorolt két tankerületi főigazgatói rendelkezés adta meg az első elvi körvonalat, s egyben ezek jelentették a kezdeti lépéseket. Ez utóbbi az oktatás szellemi átalakításának kérdéseivel nem foglalkozik, hanem a tanítás módszertani kérdéseire hívja fel a figyelmet, s az anyagi természetű dolgok megoldására. Továbbá a nagyfokú takarékoság betartására int, melyet az ország háború okozta súlyos gazdasági helyzete tett indokoltá.

Az utasításra Varga Mátyás igazgató azt jelentette, hogy a tanítás zavartalanul folyik, egyedül a lázártanyai külterületi iskolában szünetel, az ott tanító Bokor Anna elhalálása miatt.¹⁴ A jelentés egyben azt is tükrözi, hogy a község nyolc iskolájában folyt oktatás, tizenhat tanerővel. Képesítés nélküli pedagógus nem tanított a tantestületben, ellenben az iskolavezetés tanítóhiánnyal küzdött, mert hiány volt elsősorban a központi iskolában, a külterületen pedig a királyhalmi iskolánál. A lázártanyai iskolában viszont még 1945 elején sem folyt tanítás, mert az elhunyt tanítónő helyett nem tudtak mást beállítani. Közben a központi iskolánál ez a gond némileg enyhült azáltal, hogy 1944. december 27-vel Karácsonyi Lászlóné tanítónőt Szeged-Alsóközpontra helyezték,¹⁵

A felszabadulás utáni első tantestületi értekezletet Alsóközponton 1945. január 2-án tartották meg. Varga Mátyás iskolaigazgató mellett Dosztig Ferenc igazgató-helyettes, Félegyházi Emil, Félegyházi Emilné, Karácsonyi Lászlóné és Kemenesi József a központi iskola nevelői, továbbá a külterületi iskolák részéről Czeglédi József, Kiss Pál, Kiss Pálné, Langó Erzsébet, László István. özv. Suhajda Kálmánné, Pribék Valéria és az óvoda képviselőjében Szerényi Julianna óvónő jelentek meg. Kiss Ilona, Kovács Álmosné, Papp Erzsébet betegségük miatt maradtak távol.

Az igazgató üdvözölte a tantestület megjelent tagjait, „Boldog új évet!” kívánt, és felhívta a figyelmet, hogy „a közeli elmúlt napok nagy változást hoztak, ez a demokratikus szellem remélhetőleg jobb időt hoz a nemzet számára.” Ismertette a megalakult Tankerületi Főigazgatóság rendelkezéseit, amelyek elsősorban az ifjúság demokratikus szellemű nevelésére vonatkozóan adtak útmutatást. Figyelmeztette a tantestület tagjait, hogy „a mostani időkhöz mérten komoly hazafias növendékeket kell nevelni.” Hangsúlyozta, hogy a szülői ház és az iskola kapcsolatának minél jobb megszilárdítására fokozottabb környezettanulmányokat kell végezni. A zökkenőmentesebb munka érdekében, a tankerületi főigazgató megbízásából Varga Mátyás a

¹³ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 226—2/1944. sz.

¹⁴ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 232/1944. sz.

¹⁵ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 1/1945. sz.

következő új nevelői osztálybeosztásokat hajtotta végre: Félegyházi Emil Szent Imre-tanyai népiskolai tanítót a központi iskola V—VI. osztályához osztotta be, az ismeretlen helyre távozó Páris Dezső helyére. Kemenesi József Rieger-tanyai nevelőt ugyancsak a központi iskolához helyezte át, és a IV. osztály vezetésével bízta meg, a Szombathelyre távozó Buday Julianna helyébe. Kiss Ilona tanítónőnek helyettesi megbízást adott a mórahalmi külterületi iskolához, mert az ott tanító özv. Holczer Józsefné Budapestre költözött. A behelyezett Félegyházi Emil helyére a Szent Imre-tanyai iskolához helyettesként Kovács Álmosné (Papp Erzsébet) tanítónő került. A megbetegedett Serfőző Etelka tanítónő osztályát ideiglenesen Szerényi Julianna óvónő vette át, akit egy hónap múlva felszólítottak, hogy nyissa meg az óvodát, s ott folytassa munkáját.

1945. január 1-től az átszervezés folytán a község központi iskolájában a felsorolt osztályokban az alábbi nevelők vezetésével tanítottak:

„I. osztály vezetője	Dosztig Ferenc igazgatóhelyettes
II. osztály vezetője	Félegyházi Emilné
III. osztály vezetője	Karácsonyi Lászlóné
IV. osztály vezetője	Kemenesi József
V—VI. osztály vezetője	Félegyházi Emil.” ¹⁶

Ezt követően az iskola igazgatója a mulasztások fokozottabb ellenőrzésére és azoknak elbírálására kérte fel a nevelőket. Másként kellett a hiányzást elbírálni azoknál a családoknál, ahol a gyermekeknek nem volt megfelelő ruhájuk, cipőjük, és más módon olyan családoknál, ahol ezek megvoltak. A pedagógusoknak fel kellett hívniuk a szülők figyelmét, hogy a demokratikus szellem az eddigieknél is jobban megköveteli a gyermekek iskolába járását.

A tantestület afelől is döntött, hogy az igazgató útján kérje a Tankerületi Főigazgatóságot, lépjen érintkezésbe a Szovjet Katonai Parancsnoksággal annak érdekében, hogy a körzetükbe tartozó iskoláknak orosz nyelvű felírással táblákat szerezzen be, amelyek „ÁLLAMI NÉPISKOLA” feliratúak.¹⁷ E táblák beszerzését a tantestület feltehetően azért szorgalmazta, hogy az átvonuló szovjet katonai alakulatok katonái a tanítást, az iskola rendjét feleslegesen ne zavarják.

Ezen a tanácskozáson hangzott el a tankerületi főigazgató 113—3/1944—45. sz. körirata, a „Tanerők illetményének biztosításáról”. Az intézkedés hitelt érdemlően igazolja, hogy a Tankerületi Főigazgatóság a nehéz körülmények ellenére igyekezett a nevelők illetményét garantálni, ezáltal is elősegíteni az iskolai munka zökkenőmentességét.

Végezetül Varga Mátyás felolvasta a Tankerületi Főigazgatóság 132/1944—45. sz. rendelkezését: „A módszeres értekezletek tartása” tárgyában, amelyet a tantestület mindjárt megvitatott.

A napirendi ponthoz Félegyházi Emil szólott hozzá. Kifejtette, hogy továbbra is helyesnek tartja a magyar irodalomban Pósa Lajos, Benedek Elek és Móra Ferenc egyes műveinek a népiskolai tananyagba való bekerülését. Rámutatott, hogy a népiskolai tankönyvekben ott található Berzsenyi, Gárdonyi, Jókai, Petőfi egyes alkotásait Ady költészetéig sok jelentős szemelvény, de a költeményeket nem a legszerencsésebben választották ki. *A földrajz* tananyagnál az volt a javaslata, hogy a „teljes magyar haza” földrajzát oktassák. *A történelem* tanításáról azt indítványozta, hogy a magyar történelem mellett meg kell ismertetni a tanulókkal „a művészet és a tudó-

¹⁶ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 2/1945. sz.

¹⁷ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 2—1/1945. sz.

mányt tápláló műveket is.” *A természeti ismereteknél* szükségesnek látta — mivel hazánk agrárország — a gazdaságtan tanítását a népiskolákban, s ehhez fontosnak vélte azt, hogy az alföldi tanítóképzőkben a leendő tanítókat ilyen irányban is képezzék. Az eredményes munka végzése érdekében elengedhetetlennek tartotta az iskolához tartozó gyakorló területek létesítését, megfelelő gazdasági felszereléssel. Az volt a véleménye, hogy enélkül „csak fél munkát végezhet a gazdasági irányú népiskola”.

Az ének tanításánál azt javasolta, hogy a tanulókkal évente 20-30 értékes népdalt meg kell tanítani. *A testnevelés oktatásánál* arra mutatott rá, hogy az óra gerincét a játéknak kell alkotnia, de nagy szükségét látta a „katonás fegyelemre” való nevelésnek is.

Összefoglalóan Félegyházi az alábbiakat javasolta az oktatás demokratizálására, korszerűsítésére:

- ,— Az új népoktatásnak változtatni kell a tanítás szellemén.
- ,— Új tantervet és útmutatást kell kiadni.
- Át kell dolgozni a tankönyveket.
- Korszerű könyvtárral kell ellátni minden iskolát.
- Gazdaságilag képesíteni kell a tanulókat.
- Megfelelő gazdasági terület szükséges a hozzá megfelelő gazdasági felszereléssel.”¹⁸

Az első tantestületi értekezleten a fentiek tanúsága szerint a személyi problémák felvetése, részbeni megoldása mellett már jelentős szerepet kaptak a tartalmi kérdések is. Félegyházinak a tanítás korszerűsítésére tett indítványai szinte minden vonatkozásban megszívlelendők voltak. Közülük is előremutató a történelem tanítására vonatkozó megállapítása, a természeti ismereteknél a gazdaságtan oktatásának bevezetése, s a leendő tanítók ilyen irányú képzésére történő javaslata.

Mindezek felvetésén túl figyelmet érdemel, a korszerű oktatás-nevelés hatékonyságának érdekében, az iskolák „korszerű könyvtárral” való ellátásának felvetése. Befejezésül a tantestület megállapodott abban, hogy a következő értekezletet 1945. február 3-ra hívja össze, amelyen Dosztig Ferenc bemutató tanítást, Kovács Álmos pedig „A modern költők beillesztése a népiskolába” címmel előadást tart.

A második tantestületi ülésre tehát február 3-án került sor, ahol jelen voltak: Varga Mátyás igazgató mint elnök, Dosztig Ferenc, Félegyházi Emil, Félegyházi Emilné, Karácsonyi Lászlóné és Kemenesi József, a községi központi iskola tanítói. Továbbá Czeglédi Lajos királyhalmi, özv. Suhajda Kálmánné, Pribék Valéria, Kiss Ferenc iskola, Kiss Pál, Kiss Pálné klebelsbergi, László István kralleri, Kiss Ilona mórähalmi, Langó Erzsébet riegertanyai és Kovács Álmos Szent Imre-tanyai iskola nevelői. Szerényi Julianna óvónő, valamint Pusztaszeri Miklós volt tantestületi tag, mint vendég. Kovács Álmosné Szent Imre iskolai és Nagy Ilona madarászsárdai külterületi iskola tanítónői betegségük miatt nem jelenhettek meg a tanácskozáson.

Varga Mátyás az üdvözlés után felolvasta az 1945. január 2-án tartott értekezlet jegyzőkönyvét. Erre a napra tervezték, hogy Dosztig Ferenc igh. bemutató órát tart az első osztályban, melynek tanítási anyaga: Beszéd- és értelemgyakorlatok. A helyes táplálkozás. A gyakorlati tanítás a tanulók nagyarányú megbetegedése következtében azonban elmaradt. Az igazgató ismertette a tankerületi főigazgató 104/1944—45. sz. határozatát, melynek értelmében a nagyszéksői igazgatóságot feloszlatta, s a nagyszéksői és a madarászsárdai tanyai iskolákat a szeged-alsóközponti igazgatósághoz

¹⁸ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 2—2/1945. sz.

csatolta. Az 1944/45-ös tanévben csak a madarászcsárdai iskolában folyt tanítás, Nagy Ilona tanítónő irányításával.¹⁹

Ezután az igazgató előterjesztette a 242/1944—45. főigazgatói rendelkezését: „Javaslatok az iskolaügyre vonatkozólag” címmel. A fenti rendelkezést Kovács Álmos indítványára a tantestület megtárgyalta, s az alábbi határozat született:

- „1. A kezdő tanítók, a már kinevezett tanítók fizetését megfelelő módon rendezzék.
2. Az eddig szokásban levő ideiglenes, helyettes és segédtanítói beosztások azonnal szűnjenek meg.
3. Az öreg helyettes tanítói szolgálati idő azonnali beszámítása a szolgálati idejének megfelelő fizetési osztályba (1700/1944. M. E. rendelet).
4. Követeljük a tanyai pótlékot minden tanyai tanítónak, családi és anyagi helyzetére való tekintet nélkül olyan értelemben, hogy negyedévenként tanyai pótlék címén egyhavi fizetést kapjon.
5. A tanító házaspárnál mind a két fél teljes lakbért kapjon.
6. A főigazgatósági székhelyen nyolctagú tanítói tanács felállítását, amely fele-részből tanyai, másik fele városi tanítókból álljon.
7. Az új Tanterv és Útmutatás, valamint az új szellemben kiadandó tankönyvek összeállítását tanyai és városi tanítók közösen végezzék.
8. Az első fokú iskolai hatóság az igazgató legyen, gondnoksága, iskolaszék eltör-lendő.
9. Az igazgatói megbízatás csak fegyelmi úton vonható vissza.
10. Tanyai és falusi természetbeni tanítói lakások és azok környéke a modern egészségügyi és szépség követelményeinek feleljenek meg.
11. Minden tanyai iskola kéttanítós és két tantermes legyen, teljes felszereléssel.
12. A népiskola VIII. osztálya legyen mindennapos, teljesen gazdasági irányú külön szaktanítóval, több iskola tanulójának összevonásával.
13. A tanítók által javasolt tehetséges tanulókat, nemre és korra való tekintet nélkül tanulmányi idejük alatt az állam részesítse teljes ellátásban és lássa el a szükséges tanszerekkel.
14. A tanítók és tanulók részére tanulmányi alap létesítését és ingyenes tanulmányi kirándulások rendezését kérjük.
15. Tanyai és falusi tanítók gyermekei részére nagyobb városban megfelelő felügye-lettel bíró internátusok létesítendőek, hogy ott felsőbb tanulmányaikat végezhes-sék, és ugyanott vendégszobák a tanítók részére.
16. Kérjük a főiskolai tanítóképzés azonnali megindítását.
17. Minden népiskola modern idők szellemének megfelelő ifjúsági nép- és tanítói könyvtárral látandó el.
18. Tantestületenként a tanítás és a népművelés eredményesebb tétele végett kérünk megfelelő vetítógépet modern diapozitív sorozatokkal ellátva, valamint gramof-ont a magyar népdal és zene megszerettetésének elősegítésére.”²⁰

A tantestület felkérte a főigazgatót, hogy határozatukat a körzethez tartozó iskola igazgatóinak, továbbá a Tanárok és Tanítók Szakszervezetének küldje el megvitatás és hozzájárulás végett. Korábban említettem, hogy a főigazgatóság a nehéz anyagi helyzet ellenére a tanítók, tanárok illetményét garantálta, ami becsületre méltó törekvés volt. A fenti határozatból az a kép tárul elénk, hogy különösen a kezdő ta-nítók fizetése nem volt megnyugtató módon rendezve, és a tanyai tanítók különböző

¹⁹ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 3—1/1945. sz.

²⁰ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 3—4/1945. sz.

pótléka sem. Ez az állapot a háborús viszonyokkal hozható összefüggésbe. A határozat azon pontja pedagógiai szempontból is figyelemre méltó, amelyben kéri, hogy az új szellemben megírandó tankönyvek megírásába vonják be a tanítókat is. Ez reális igénynek tűnt, hisz ők voltak a leghivatottabbak annak megállapítására, hogy a népiskolában milyen színvonalú tananyagot kell oktatni.

Hangsúlyozni kell annak a követelésnek a jelentőségét „a népiskola VIII. osztálya legyen mindennapos, teljesen gazdasági irányú külön szaktanítóval...” a tekintetben, hogy a növendékekkel elsajátíttassák a modern mezőgazdasági ismereteket.

Érdeemes odafigyelni arra is, hogy az alsóközpointi tanítók nemcsak a tananyag korszerűsítését tartották fontosnak, hanem éppen ebből kifolyólag kérték „a főiskolai tanítóképzés azonnali megindítását” — vagyis a tanítóképzés színvonalát ennek megfelelően emeljék. A határozat többi pontja is a demokratikus oktatási rendszer kibontakoztatását volt hivatott előmozdítani. Források hiányában arról már nem tudok számot adni, hogy e fontos dokumentumból mit és hogyan valósítottak meg.

Ezen a tanácskozáson az igazgató nyomatékosan felhívta a tantestület figyelmét a 243/1944—45. sz. főigazgatói rendelkezés végrehajtására, amelyben azt kérte a főigazgató, hogy minden iskolában emlékezzenek meg az „**IDEIGLENES ORSZÁGGYŰLÉS ÉS A NEMZETI KORMÁNY**” megalakulásáról. Amennyiben volnának még olyan iskolák, ahol ezt nem tartották meg — írja a főigazgató —, úgy a legközelebbi tanítási nap valamelyik óráján erről a nagy jelentőségű politikai eseményről emlékezzenek meg.²¹ Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Kormány megalakulása a magyar nép életében döntő fontosságú lépés volt, fontosságát csak kiemeli, hogy életrehívását az iskolákban is méltatták.

Ezt követően a NEMZETI SEGÉLY munkája tárgyában kibocsátott rendelkezést vették tudomásul a jelenlévők, s azon intézkedését, hogy a tanulók által hozott adományokról gyűjtőívet kellett készíteni, és a gyűjtés határidejét 1945. március 1-ben határozták meg. A tantestület e kérdésben úgy döntött, hogy személyenként a januári törzsfizetés egy százalékát felajánlja, amelyből lisztet vásárolnak, és azt természetben adják át a rászorultaknak. László István, a kralleri tanyai iskola nevelője felajánlotta, ha a tantestület által összegyűjtött lisztet személyesen adhatja át a kijelölt ipartelep nélküli lakóinak, úgy maga további két mázsa lisztet ajándékoz a Nemzeti Segély javára. Ebben László a főigazgató támogatását kérte.²² Ismeretes, hogy a II. világháború tetemes anyagi károkat okozott az országnak, s a felszabadulás után főleg a fővárosban és az iparvidékeken élelmiszerhiány volt. Ezen a helyzeten a kormány a Nemzeti Segély felállításával, ezen keresztül élelmiszer-gyűjtéssel próbálkozott segíteni. A szeged-alsóközpointi tanítók áldozatkészségét tanúsítja, hogy ebben az akcióban ilyen arányú adománnyal siettek a rászorultak megsegítésére. László Istvánnak az a kikötése, hogy a gyűjtést személyesen adja át, abból adódott, hogy lelkiismeretlen egyének a segélyezési akciókkal visszaéltek, és ő ennek nem akarta kitenni az általuk összegyűjtött adományt. A későbbiekben 130 rászoruló pesti gyereket üdültettek Szeged-Alsóközpointon, és a tantestület tanítói további 5365 pengő adományoztak segélyezésre. Végezetül az értekezlet résztvevői meghallgatták Kovács Álmos: A modern költők beillesztése a népiskolába című előadását.²³ Az előadás visszhangjáról források hiányában nem tudunk számot adni.

A rendszeressé váló tanácskozás soros ülését 1945. március 3-án tartották meg a Szent Imre külterületi iskolában, ahonnan csak Nagy Ilona tanítónő hiányzott

²¹ CSML Szeged-alsóközpoint iskolai iratai 3—5/1945. sz.

²² CSML Szeged-alsóközpoint iskolai iratai 4—5/1945. sz. központ iskolai iratai 73/1945. sz.

²³ CSML Szeged-alsóközpoint iskolai iratai 73/1945. sz.

betegsége miatt. Ezen a megbeszélésen felvetődött, a Tanítók Szakszervezete olyan időben tartja üléseit Szegeden, hogy szeged-alsóközponti tagjai nem tudnak azokon megjelenni — a kisvasút közlekedése miatt. Arra kérték a Tankerületi Főigazgatóságot, hogy a tantestület érdekeit a szakszervezeti értekezleteken Dosztig Ferenc igh. és Kovács Álmos tanító képviseljék.²⁴ Ezután következett Kovács Álmos bemutató tanítása, az olvasás tantárgy keretében: Ady Endre: Fölszállott a páva című költeményének az elemzése, majd az óra megbeszélése. A jelenlevők elismerőleg nyilatkoztak az új szellemű óráról.

A továbbiak során az igazgató bejelentette, hogy a tantestület létszáma időközben növekedett: id. Klukovits Lajosné (Braun Józsa) nyugalmazott tanítónő megbízást kapott a Tankerületi Főigazgatóságtól a madarásztói iskolához. A lázártanyai iskolához pedig ideiglenesen Veres Antalné (Pálfi Mária) tanítónőt osztották be.²⁵

A bejelentést követően Félegyházi Emil arra hívta fel a figyelmet, hogy a „szabad mozgási arcképes igazolvány” érvényességi határideje 1945. március 1-én lejárt. Kérje az iskola igazgatója a tankerületi főigazgatót, hogy a Szovjet Katonai Parancsnokság ezen igazolványokat újra érvényesítse,²⁶ mivel ezek nélkül, különösen a tanyai tanítók szinte létezni sem tudtak.

A tantestület Szeged-Alsóközponton csak fokozatosan egészült ki. 1945. január 10-én a tankerületi főigazgató a nagyszéksósi iskolához kinevezte Tarnai József és Tarnai Józsefné (Barna Margit) tanító házaspárt,²⁷ és ezzel már a körzet minden iskolájában volt nevelő, a tanításnak emiatt többé nem kellett szünetelnie.

Ami pedig a pedagógusok anyagi helyzetét illeti, az Ideiglenes Kormány a néhez gazdasági viszonyok közepette sem feledkezett meg róluk. Ennek egyik bizonyítéka, hogy 1945 márciusában a szeged-alsóközponti nevelők illetményének fedezésére 5862 pengőt biztosított, és ezenkívül 5860 pengő segélyben részesítette a tantestületet.²⁸

Az Ideiglenes Kormány a demokratikus átalakulás előmozdítása érdekében a rendeletek egész sorát léptette életbe. Elsődleges feladatának tartotta, hogy a közigazgatást megtisztítsa az oda nem való, reakciós tisztviselőktől. E rendelkezés keretében került sor a pedagógusok igazoltatására is. A tantestületből az Igazoló Bizottság az elsők között — 1945. április 24-én Klukovits Lajosné igazolta.

A fenti rendelet életbe léptetését megelőzően dr. Becker Vendel tankerületi főigazgató a 200/1944—45. sz. rendelkezésében felszólította a hatósága területén működő igazgatókat, intézkedjenek, hogy akik szolgálati helyüktől távol maradtak, október végéig jelentkezzenek. A munkahelyükön maradt nevelők pedig az igazoltatási eljárás során az alábbiakban nyilatkoztak: „Alulírottak kijelentjük, hogy ... működési helyünkön maradtunk. Állomáshelyünket a régi hatóság felszólítására sem hagytuk el. A rend helyreállítását azonnal jelentkeztünk szolgálattételre, amelyet 1944. október 25-én hivatalosan be is jelentettünk a Tankerületi Főigazgatóságnak.

Jelentkezésünket a főigazgató elfogadta, ... rendeletére a tanítást 1944. november 3-án elkezdtük és azóta megszakítás nélkül folytatjuk.”²⁹ Az állomáshelyükön maradt tanítókról az iskola igazgatója kimutatást készített, melyet Papdi Pál, a felszabadulás utáni polgárőrség parancsnoka is aláírt, és Varga igazgató ekként ter-

²⁴ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 7/1945. sz.

²⁵ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 7—1/1945. sz.

²⁶ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 23/1945. sz.

²⁷ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 33/1945. sz.

²⁸ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 30/1945. sz.

²⁹ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 44/1945. sz.

jesztette fel a főigazgatóságnak. A listán szereplő tanítókat az Igazoló Bizottság igazolta, és ők zavartalanul oktathattak tovább. Az új társadalmi rend ily módon is demokratizálni kívánta a magyar oktatást, hogy a nem odaváló elemeket igazoló eljárással eltávolítsa.

Az igazoltatás lefolytatása után a hivatalukban maradt tanítók, tanárok az Ideiglenes Kormány 7/1945. M. E. sz. rendeletére letették az alábbi szövegű esküt:

„Én esküszöm a mindenható és mindentudó Istenre, hogy Magyarországhoz, annak alkotmányához, az Ideiglenes Nemzetgyűléshez és az Ideiglenes Nemzetgyűlés által választott Ideiglenes Kormányhoz hű leszek. Magyarország törvényeit, törvényes szokásait, az Ideiglenes Nemzetgyűlés határozatait, az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeleteit megtartom, hivatali előjáróimnak engedelmeskedem, a hivatali titkokat megőrzöm és hivatali kötelességeimet pontosan, lelkiismeretesen a nép érdekeinek szem előtt tartásával teljesítem, Isten engem úgy segítjen.”³⁰ A kormány-nak a fenti rendeletei, valamint a Tankerületi Főigazgatóság eddigi intézkedései és a helybeli tantestület munkássága hitelt érdemlően azt bizonyítják: ha vonatottan is, de az iskolákban az élet kezdett a régi mederbe visszatérni, ami persze nem jelentette azt, hogy az elkövetkező időkben nem adódtak nehézségek.

Az iskoláknak tüzelővel való ellátása továbbra is gondot okozott az iskolavezetésnek. Varga Mátyás igazgató 1945. február 3-án Szeged polgármesteréhez fordult, hogy a korábban megvásárolt 104 ürméter fa — amelynek nagyobb részét elszállították — fennmaradó 26 ürméterét segítsen Szeged-Alsóközpontra szállíttatni, (a község gazdáinak fogatait a Szovjet Katonai Parancsnokság ugyanis közmunkára igénybe vette), mert ellenkező esetben a tanítást nem lehet tovább folytatni. A polgármester közbenjárására a Szovjet Katonai Parancsnokság engedélyezte a fa kiutalását sőt az elszállításában is segédkezett.³¹ Így a tüzelőhiány pótlása itt kevésbé akadályozta a tanítás menetének zavartalanosságát.

A szeged-alsóközponti iskolák állapota a felszabadulás után kielégítő volt, a háború nem rongálta meg őket. Közülük néhányat ugyan feldúltak — mint a lázártanyai, a nagyszéksői és a madarásztói iskolát — de ezeket rövid időn belül rendbehozták, tehát a tanítás megkezdésének és folyamatosságának ez nem lehetett akadálya.

A tanítás mellett a községi iskolákban a Magyar Vöröskereszt is hamarosan újrazkezdte munkáját. A Tankerületi Főigazgatóság felhívására 1945. július 30-án a szegedi Vöröskereszt szervezet útmutatása alapján megszervezték az Ifjúsági Vöröskereszt Csoportot mind a 12 iskolában, 396 tanulóval.³² Az iskoláknál a Vöröskereszt megszervezése egyre jobban a konszolidált helyzet képét vetíti elének.

A tanév folyamán a tantestületben a fluktuáció meglehetősen nagy volt, a nevelők egy részét saját kérelmére, vagy más okból egyik iskolából a másikba helyezték, viszont néhányan visszatértek azok közül, akik eddig szolgálatra nem jelentkeztek. A lázártanyai iskolához kapott beosztást Veres Antalné (Pálffy Mária) tanítónő, Pribék Valériát pedig 1945. március 27-i hatállyal Szeged-Várostantyára (ma: Ásott-halom) helyezték át.³³ Május 22-én Varga Mátyás igazgató azt jelentette a Tanfelügyelői Hivatalnak — közben 1945. április 18-án megalakult Szegeden a Tanfelügyelői Hivatal, vezetőjéül dr. Becker Vendelt, helyetteséül dr. Bóka Ferenc tanügyi fogalmazót neveztek ki —, hogy Hantos Mihály szeged-nagyszéksői állami tanító, aki eddig katonai szolgálatot teljesített, szolgálatátelre jelentkezett. Mivel a nevezett

³⁰ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 53/1945. sz.

³¹ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 71/1945. sz.

³² CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 99/1945. sz.

³³ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 100/1945. sz.

iskolánál tanítóhiány volt, az igazgató kérte Hantos szolgálati beosztását, és régi szolgálati lakásának az átadását, amelybe a Tarnai házaspár időközben beköltözött.

Ezt követően fordult Varga Mátyás a községi Nemzeti Bizottsághoz, Hantos Mihály és felesége alkalmaztatása ügyében: „Értesítem, hogy Hantos Mihály és Hantos Mihályné állami tanítók régi helyükön, a nagyszéksőségi állami iskolánál jelentkeztek szolgálattételre. Hantos Mihály állami tanító katonai szolgálatot teljesített, és a kapott parancs ellenére nem ment át német területre, hanem jelentkezett az orosz katonai parancsnokságnál — hangzott az átirat. Az orosz katonai parancsnokság magatartását helyesnek találta és a hadifogság alkalmazása nélkül hazabocsajtottta.

Hantos Mihályné állami tanítónő 1944. szeptember 14-én a Királyi Tanfelügyelőség írásbeli engedélyével szülési szabadságon tartózkodott.

Ennélfogva egyikük sem tekinthető menekültnek, mert nem ilyen célból hagyták el állomáshelyüket. Ennek bizonyítékául szolgál az a körülmény is, hogy Hantos Mihályné állami tanítónő a Szálasi-kormányra az esküt nem tette le.

A csatolt tanúsítvány szerint a nevezettek politikai szempontból a mai helyzetnek megfelelő magatartást tanúsítottak, semmiféle nemzetellenes cselekedetben nem volt részük és nagyrészt nekik köszönhető, hogy az iskola környékén a nyilasmozgalom nem talált talajra.

A fentiek alapján a nevezettek további működését úgy iskolai, mint politikai szempontból kívánatosnak tartom, melyhez kérem a Nemzeti Bizottság támogatását.”

Június 6-án Varga igazgató azt jelenthette a Tanfelügyelői Hivatalnak, hogy a községi Nemzeti Bizottság igazolta Hantos Mihály és Hantos Mihályné szeged-nagyszéksőségi állami tanítókat, akik 1945. június 28-án letették a hivatali esküt és elfoglalták egykori munkahelyüket.³⁴

Takáts Mihály, a nagyszéksőségi iskola igazgatója pedig 1945. május 31-én jelentkezett szolgálatra. 1945. június 5-én a község Nemzeti Bizottsága és annak elnöke, Gucci Ferenc a következő pedagógusokat igazolta, s ezáltal lehetővé tette további munkálkodásukat:

„*Alsóközponti iskola (Mórahalmi):* Varga Mátyás, Dosztig Ferenc, Félegyházi Emil, Félegyházi Emilné, Kemenes József és Serfőző Etelka.

Királyhalmi iskola: Czeglédi Lajos, Peötz Erzsébet

Kiss Ferenc iskola: özv. Suhajda Kálmánné

Gróf Klebelsberg iskola: Kiss Pál, Kiss Pálné

Lázártanyai iskola: Veres Antalné

Mórahalmi iskola: Lengyel Istvánné

Riebertanyai iskola: Langó Erzsébet

Szent Imre iskola: Kovács Álmos, Kovács Álmosné

Nagyszéksőségi iskola: Takáts Mihály, Hantos Mihály, Hantos Mihályné

Madarászcsárdai iskola: Nagy Ilona

Madarásztói iskola: özv. Klukovits Lajosné, Hargitai Anna.”

A Nemzeti Bizottság igazolása után Varga Mátyás igazgató e fenti névjegyzéket terjesztette fel a tanfelügyelőségre.³⁵ A Hantos házaspár, s a többi pedagógus igazoltatási eljárása is hitelt érdemlően támasztja alá, hogy a Nemzeti Bizottság hatás- és jogköre mennyire kiterjedt az iskolai életre is. Ennek a forradalmi népi szervnek megkerülésével, azaz jóváhagyó igazolása nélkül ez időben közszolgálatot senki sem teljesíthetett.

³⁴ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 101/1945. sz.

³⁵ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 102/1945. sz.

A háború a hadköteles férfiakat elszólította, így az otthoni munka végzése az asszonyokra, idősebbekre és a nagyobb gyermekekre hárult. A mezőgazdasági munkát Szeged-Alsóközpontra is ők végezték. Ez a helyzet készítette az iskola igazgatóját, kérje a Tankerületi Főigazgatóságot, hogy a külterületi iskolák felső osztályai-
ban az évvizsgát április 27–28-án, az évvizsga ünnepélyt április 21-én tarthassák meg. Az alsóbb osztályokban pedig a vizsgát június 15–16-án és az évvizsga ünnepélyt június 17-én lehessen megtartani.

Azokban az iskolákban, ahol tanítóhiány miatt az évet később kezdték — Varga azt kérte, hogy minden osztály vizsgáját június 15–16-án tarthassák meg, hogy ily módon a felsőbb osztályos tanulóknak lehetőségük nyíljon az év végi bizonyítvány megszerzésére. A kérelemre a Tankerületi Főigazgatóság az évvizsga vizsgák megtartását — a felső osztályokban 1945. május 1–3. napján engedélyezte, az évvizsga ünnepély megtartását meg május 6-án. Az alsó tagozatban az év végi vizsgát július 10-én, az évvizsga ünnepséget pedig július 15-én. A vizsgák lefolytatásáról készült jegyzőkönyvet 1945. július 20-án küldték meg a Tanfelügyelői Hivatalnak.³⁶ Magát a kérelmet, s annak teljesítését természetesen a mezőgazdasági munkák létfontosságú végzése tette indokolttá. Minden talpalatnyi föld megművelése az ország létérdeke volt, a tanítást most ennek kellett alárendelni.

A nyári szünetben a tantestület létszáma közben növekedett. 1945. július 17-én Dants László jelentkezett régi munkahelyén. Dants előadta, hogy 1945. június 25-én szerelt le és jelentkezéséig rossz egészségi állapotának rendbehozatalára szüleinél tartózkodott. Az iskola igazgatója a nevezett tanítót azonnal alkalmazta, és részére a következő „Működési Bizonyítványt” állította ki: „Alulírott hivatalosan igazolom, hogy Dants László okleveles tanító 1940. október 18-tól 1941. október 14-ig a Szeged-riegertanyai állami népiskolánál működött, 1941. október 15-től pedig a Szeged Kiss Ferenc állami népiskolánál működött, mint próbaszolgálatos segélydíjas tanító. Majd 1942. január 1-én nevezték ki ugyanezen iskolához rendes tanítónak. Ezen idő alatt szakképzettségével, ügybuzgó szorgalmával, rátermettségével, az iskolában kifejtett módszeres nevelő-oktató munkájával felettes hatóságának megelégedését érdemelte ki.” Dants Lászlót a kiadott bizonyítvány alapján a községi Nemzeti Bizottság igazolta, és a Kiss Ferenc tanyai iskolánál elfoglalhatta a katonai szolgálat előtti munkahelyét, majd 1945. szeptember 13-án behelyezik a községi központi iskolába.³⁷ Dants László szolgálatra való jelentkezése arra vall, hogy Szeged-Alsóközpontra a tanítóhiány kezd megszűnni, s ez jótékonyan hatott vissza az itteni oktató-nevelő munkára.

A kormány tőle telhetően továbbra is folyamatosan igyekezett az iskolák oktató-nevelő munkáját elősegíteni. Ezt igazolja az az intézkedése, hogy a szegedi Tankerületi Főigazgatóságnak anyagi fedezetet biztosított az iskolák karbantartására. E gondoskodásnak a nyomán a tankerületi főigazgató 1110/1945. sz. ügyiratában felszólította az iskola igazgatóját, hogy készítse el a körzetéhez tartozó épületek tatarozási költségvetését, s azt két példányban terjessze fel hivatalához. A kért költségvetést Varga Mátyás 1945. augusztus 7-én küldte be a főigazgatósághoz, és 1 042 600 pengőben jelölte meg a község és körzeti iskoláinak renoválási költségeit.

Az iskolai élet minél jobb feltételeinek biztosítását nemcsak a kormány igyekezett elősegíteni, hanem a helyi hatóságok is feladatuknak tekintették. Erre vall az az intézkedés, amikor az 1945/46-os tanév fűtési idényére a szegedi Gazdasági Hivatal

³⁶ CSML Szeged-alsóközponti iskolai iratai 106/1945. sz.

³⁷ CSML Szeged-alsóközponti iskolai iratai 107/1945. sz.

160 úrméter tűzifát utalt ki az alsóközponti iskoláknak.³⁸ Mint korábban is jeleztük, a község iskoláiban a tüzelőhiány nemigen hátráltatta a tanítás zavartalanságát.

Ilyen segítő intézkedések után indult meg 1945 szeptemberében Szeged-Alsóközponton az 1945/46-os tanév. A község kül- és belterületi iskoláiban összesen 1072 tanuló iratkozott be, és a tanítás 21 tanítóval kezdődött el, de még mindig 6 nevelőhiánnyal.³⁹

A kormány ebben a tanévben intézkedett arról is, hogy az oktató-nevelő munkát ideológiai szempontból előmozdítsa. Ennek érdekében a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium pedagógiai tanfolyam megindítását rendelte el. A tanfolyam 1945. november 20-tól 1946. január 31-ig tartott, amelyen Szeged-Alsóközponttól Dants László tanító vett részt — helyettesítését özv. Bagó Károlyné nyugdíjas tanítónő látta el —, és visszaemlékezése szerint ezeken a világnézeti előadásokon jeles tudósok, írók, politikusok adtak elő, mint: Lukács György, Kardos László, Révai József, Veres Péter stb.⁴⁰ A tanfolyam befejezése után a hallgatók feladata lett, hogy munkahelyükön a tanultakat átadják. Így került sor arra, hogy Dants rendszeresen, meghatározott időben világnézeti tárgyú előadásokat tartott a tantestületnek.

A község iskoláinak pedagógusai a tanítás mellett arra is törekedtek, hogy az új társadalmi rend politikai életébe aktívan bekapcsolódjanak. Egyik ilyen alkalomnak bizonyult az ország első demokratikus választása. A nemzetgyűlési választójogról szóló törvényjavaslatot 1945. szeptember 11-én Erdei Ferenc belügyminiszter terjesztette a parlament elé. A kormány a demokratikus pártokkal egyetértésben úgy döntött, hogy rövidesen megtartják a választást. A megválasztandó képviselők névjegyzékét 1945 októberében kellett összeállítani. Ebben a munkában Szeged-Alsóközponton az alábbi szavazóközetekben, a következő nevelők működtek közre: 1945. szeptember 26-tól október 2-ig mint összeíróbiztosok, majd október 3-tól október 10-ig mint felülvizsgáló bizottsági tagok:

1. Szeged-Alsóközpont	(Mórahalom község): Dants László, Félegyházi Emil, Kemenesi József és Peötz Erzsébet
2. Kiss Ferenc iskola:	özv. Suhajda Kálmánné
3. Gróf Klebelsberg iskola:	Kiss Pál
4. Kraller iskola:	László István
5. Lázártanyai iskola:	Veres Antalné
6. Mórahalmi iskola:	Lengyel Istvánné
7. Riebertanyai iskola:	Langó Erzsébet
8. Szent Imre iskola:	Kovács Álmos
9. Nagyszéksői iskola:	Hantos Mihály ⁴¹

A választást november 4-én tartották meg, ahol a nevezett tanítók ismét fontos feladatokat láttak el.

Összefoglalóan elmondható, hogy ebben a tanulmányban — a teljesség igénye nélkül — igyekszem nyomon követni a szeged-alsóközponti iskolákban az élet megindulását a felszabadulás után, s azokat a kezdeti törekvéseket, amelyek az oktatás-nevelés demokratikus átalakulását szolgálták kibontakoztatni. Végül a források alapján fellelhető nevek feltárásával az a célom, hogy — mint ennek az iskolának egykori tanára — tisztelettel megemlékezzem azokról az élő vagy már elhunyt nevelőkről, akik ebben a nehéz időszakban a tanítás és nevelés szép munkájához fáradságot nem kímélve, a jövőbe vetett reménnyel láttak neki.

³⁸ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 108/1945. sz.

³⁹ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 114/1945. sz.

⁴⁰ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 151/1945. sz.

⁴¹ CSML Szeged-alsóközpont iskolai iratai 160/1945. sz.

— Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből 1944—1945.
Szerk.: Rácз János. Szeged, 1970. 162, 660, 675.

Beginn des Unterrichts und seiner Demokratisierung 1944/45 in Szeged-Alsóközpont

György Balázs

In der ersten Hälfte des Aufsatzes wird dargestellt, wie die immer herannahende Front im Kriege den Unterricht in der Gemeinde und in den Gehöftschulen beeinflusste, und ferner welche Wirkung die sowjetfeindliche offizielle Propaganda auf die Bevölkerung bzw. auf das örtliche Schulwesen ausüben konnte.

In der zweiten Hälfte wird die Bereiung und die demokratische Umgestaltung behandelt. Den Beginn dieser Umgestaltung bildete im Komitat die Begründung der Hauptverwaltung des Schulbezirkes in Szeged. Die demokratische Entfaltung des Unterrichts wurde durch die wichtiaen Beschlüsse und Verordnunaen der Hauptverwaltung bestimmt.

Szeged-Alsóközpont wurde von der Rote Armee am der 14. Oktober 1944 befreit. Das Militärkommando machte es sich zur Aufgabe, die ordnungsgemässe Funktion der Schulen zu sichern. Von dieser Zeit an begann der Unterricht — wenn auch mit gewissen Schwierigkeiten — in den Schulen der inneren und ausseren Gebiete der Gemeinde. Zunächst war die Bezahlung des Monatsgehalts der Lehrer und gleichzeitig die Brennstoffversorgung äusserst schwer zu lösen.

In dem Aufsatz wird ferner die Entfaltung der einheitlichen Schulordnung dargestellt, dann werden die Konferenzen und Beschlüsse der Lehrerkollegien behandelt. Der Verfasser untersucht noch im folgenden weitere Themenkreise, und zwar die Anstellung neuer Lehrer in den Schulen der Gemeinde, das Verfahren der Legitimation der Lehrer, die Subvention der Interimistischen Nationalen Regierung, den Wandel der Schülerzahl und zuletzt die öffentliche Tätigkeit der Lehrer

**Начало обучения и первый этап его демократизации
в 1944—45 гг. в с. Сегед-Альшокёзпонт**

Балаж Дьёрдь

Первая часть очерка даёт справки о том, как влияли война и приближающийся фронт на учебную работу в школах села и окружающих хуторов. Какое влияние имела, т. е. какое равнодушие вызывала официальная антисоветская пропаганда в кругу школ и населения.

Вторая часть трактует освобождение Сегеда и начинающиеся демократические преобразования. Первым существенным шагом в этом было формирование в Сегеде Главного Управления учебного округа. Важные решения, принятые им, определили пути демократического округа. Важные решения, принятые им, определили пути демократического развёртывания обучения.

Сегед-Альшокёзпонт освобождён 14 октября 1944 года. Военная комендатура в здесь считала своей важной задачей обеспечение нормального функционирования школ. С этого времени — хоть не без больших или меньших забот — началась работа в школах села и хуторов. Первые проблемы вызваны задержкой зарплаты учителей и нехваткой топлива, но эти заботы были постепенно разрешены.

В дальнейшем излагается процесс становления единой системы администрации обучения, — ход собраний педколлективов после освобождения и решения, принятые на них. Говорится о пополнении школ села новыми учителями, о процессах политической проверки педагогов, о материальной помощи Временного Национального Правительства, об изменении численности учащихся, о включении учителей в общественную жизнь.